

Wpłynęło 20.11.2013 r.
Zrecenzowano 06.02.2014 r.
Zaakceptowano 21.02.2014 r.

A – koncepcja
B – zestawienie danych
C – analizy statystyczne
D – interpretacja wyników
E – przygotowanie maszynopisu
F – przegląd literatury

POWOŁYWANIE LOKALNYCH FORM OCHRONY PRZYRODY PRZEZ SAMORZĄDY GMIN WIEJSKICH

Agnieszka WOLAŃSKA-KAMIŃSKA^{ABDEF}, **Natalia RATAJCZYK**^{ABDEF}

Uniwersytet Łódzki, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin

Streszczenie

W Polsce istnieje dziesięć prawnych form ochrony przyrody. Cztery spośród nich, tj. pomniki przyrody, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i stanowiska dokumentacyjne, od 2009 r. mogą być ustanawiane wyłącznie na podstawie uchwał rad gmin. Celem niniejszej pracy była ocena aktywności gmin wiejskich województwa łódzkiego w tworzeniu tych form. Pracę oparto na szczegółowej analizie rejestru form ochrony przyrody, prowadzonego przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Łodzi. Przedmiotem badań były 133 gminy wiejskie. Wykazano, że większość wymienionych w rejestrze form ochrony przyrody obiektów zatwierdzono jeszcze przed 2009 r. rozporządzeniami wojewodów. Po 2009 r. aktywność gmin na polu prawnej ochrony przyrody jeszcze bardziej zmalała, ponieważ kompetencje do zatwierdzania form ochrony indywidualnej przekazano wyłącznie gminom, co może skutkować poważnymi konsekwencjami w konserwatorskiej ochronie przyrody na szczeblu lokalnym. Niezbędne jest zatem monitorowanie i wspieranie działań gmin w realizacji ustawy o ochronie przyrody.

Słowa kluczowe: *gminy wiejskie, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, województwo łódzkie, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe*

WSTĘP

System prawny w Polsce obejmuje dziesięć form ochrony przyrody. Należą do nich takie formy obszarowe, jak: park narodowy, rezerwat przyrody, park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, następnie ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów oraz grupa form o charakterze indywidual-

Do cytowania For citation: Wolańska-Kamińska A., Ratajczyk N. 2014. Powoływanie lokalnych form ochrony przyrody przez samorządy gmin wiejskich. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie. T. 14. Z. 1(45) s. 129–142.

nym [SYMONIDES 2007]. Stanowią je pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i użytki ekologiczne. Pomniki przyrody mają długą, przedwojenną i ugruntowaną już tradycję i uznaje się za nie „*pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie*” [Ustawa... 2004].

Trzy ostatnie z wymienionych form pojawiły się w polskim ustawodawstwie dopiero pod koniec XX w. Wprowadziła je w życie ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 października 1991 r. [Ustawa...1991]. Najnowsza ustawa utrzymała ich status [Ustawa... 2004]. Rolą tych form jest uzupełnienie systemu obszarów chronionych przez niewielkie obiekty, o charakterze indywidualnym, chroniące lokalne wartości przyrodnicze. Za użytki ekologiczne, zgodnie z najnowszą ustawą, uznaje się bowiem „*zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania*” [Ustawa... 2004].

Stanowiska dokumentacyjne służą ochronie tworów przyrody nieożywionej. Zgodnie z definicją w ustawie są to „*niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt*”.

Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe mają zabezpieczać harmonijny krajobraz przyrodniczo-kulturowy i obejmować jego „*fragmenty ... zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe i estetyczne*” [Ustawa... 2004]. Wymienione wyżej formy mają charakter lokalny i drobnopowierzchniowy, ale ich wpływ na zachowanie różnorodności biologicznej oraz przestrzenne powiązania ekologiczne jest znaczący [SYMONIDES 2010], zwłaszcza w aspekcie postępującej unifikacji krajobrazu na obszarach wiejskich [DEMBEK 2012].

Wprowadzając trzy nowe formy o charakterze lokalnym, ustawa z 1991 r. przewidywała dla nich dwie alternatywne drogi procesu legislacyjnego. Dawała bowiem możliwość powoływania użytków, stanowisk i zespołów (a także pomników przyrody) na szczeblu terenowej administracji rządowej na podstawie rozporządzenia wojewody lub na szczeblu samorządu terytorialnego uchwałą rady gmi-

ny – jeżeli wojewoda takiej ochrony nie wprowadził. Procedurę taką powieliły zapisy kolejnej ustawy o ochronie przyrody z 2004 r. Jednak ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie [Ustawa... 2009] wprowadziła radykalne zmiany w kompetencjach organów administracyjnych, związanych z powoływaniem nowych form ochrony przyrody. Zawarty w niej artykuł 23 pkt 4. zmienia zapisy ustawy o ochronie przyrody z 2004 r., dając możliwość tworzenia, a także likwidacji wymienionych wcześniej form o charakterze lokalnym wyłącznie uchwałą rady gminy. Są to znaczące zmiany w organizacji administracyjnego systemu ochrony przyrody [WERTZ 2009].

Spodziewać się można, że takie zmiany w przepisach znajdą realne odzwierciedlenie w tzw. terenie. Celem niniejszej pracy jest odpowiedź na pytanie (a tym samym weryfikacja hipotezy), czy przeniesienie kompetencji związanych z powoływaniem lokalnych form ochrony przyrody (pomników przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych) wyłącznie na gminy skutkuje zmniejszeniem się liczby tych obiektów? Będzie to jednocześnie informacja, jak wygląda aktywność gmin w tworzeniu tych form.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Zakres przestrzenny pracy ogranicza się do województwa łódzkiego. Za podstawową jednostkę administracyjną przyjęto gminę. W analizie uwzględniono jedynie gminy wiejskie. Pełną listę 133 gmin przedstawiono wg porządku alfabetycznego w tabeli 1.

Dla każdej z wymienionych gmin szczegółowo przeanalizowano „Rejestr form ochrony przyrody województwa łódzkiego”, publikowany na stronie internetowej Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Łodzi [RDOŚ 2013]. W Rejestrze wyszukiwano informacje o liczbie użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych oraz stanowisk dokumentacyjnych w danej gminie oraz informacje na temat organu je powołującego. Podobne informacje zebrano także o pomnikach przyrody. Jednak ze względu na liczne nieścisłości nie podano pełnej liczby pomników, a jedynie liczbę pozycji w rejestrze. Dodatkowo analizowano datę powołania danego obiektu, w celu wyliczenia liczby obiektów powołanych od 2009 r., po wejściu w życie ustawy o zmianie niektórych ustaw... [2009]. Aktywność gmin oceniono, porównując liczbę obiektów utworzonych przed i po zmianie kompetencji w zakresie powoływania form indywidualnych ochrony przyrody. Dodatkowo sprawdzono udział uchwał rad gmin w ogólnej liczbie aktów prawnych, zatwierdzających te formy. Dane zestawiono zbiorczo w arkuszu kalkulacyjnym Excel. W ogólnym podsumowaniu obiektów uwzględniano fakt położenia większych obiektów na terenie kilku gmin. Dotyczyło to zespołów przyrodniczo-

Tabela 1. Obiekty ochrony indywidualnej w gminach wiejskich województwa łódzkiego (stan na 18 IX 2013 r.)**Table 1.** Objects of special nature value protected by law in rural districts of Łódź (18 IX 2013)

Gmina Commune	Pomniki przyrody (liczba pozycji w rejestrze) Nature monuments	Użytki ekologiczne Ecological sites	Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe Natural and scenic complexes	Stanowiska dokumentacyjne Documentation sites	Razem Total
1	2	3	4	5	6
Aleksandrów	4	15	0	0	19
Andrespol	15	1	0	0	16
Bedlno	7	0	0	0	7
Bełchatów	6	14	0	0	20
Będków	1	0	0	0	1
Biała	14	0	0	0	14
Białaczów	1	8	0	0	9
Bielawy	11	0	0	0	11
Bolesławiec	0	1	0	0	1
Bolimów	22	55	0	0	77
Brąszewice	26	4	0	0	30
Brójce	15	0	0	0	15
Brzeziny	4	0	2+1 ¹⁾	0	7
Brzeźnio	55	10	0	0	65
Buczek	14	0	1	0	15
Budziszewice	2	0	0	0	2
Burzenin	13	5	1	0	19
Chąsno	0	0	0	0	0
Cielądz	2	0	0	0	2
Czarnocin	2	0	0	0	2
Czarnożyły	7	10	0	0	17
Czastary	6	0	0	0	6
Czerniewice	5	0	0	0	5
Dalików	18	0	0	0	18
Daszyna	10	0	0	0	10
Dąbrowice	0	0	0	0	0
Dłutów	8	0	3	0	11
Dmosin	14	0	1 ¹⁾	0	15
Dobroń	10	6	2+1 ¹⁾	0	19
Dobryczyce	1	0	0	0	1
Domaniewice	0	0	0	0	0
Drużbice	1	10	0	0	11
Galewice	6	0	0	0	6
Gidle	7	0	0	0	7

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6
Głowno	17	1	0	0	18
Głuchów	4	0	0	0	4
Godzianów	2	2	0	0	4
Gomunice	2	0	0	0	2
Gorzkowice	9	14	0	0	23
Goszczanów	5	0	1	0	6
Góra Świętej Małgorzaty	4	0	0	0	4
Grabica	6	0	0	0	6
Grabów	1	0	0	0	1
Inowódz	44	2	1	0	47
Jeżów	14	0	0	0	14
Kielczygłów	4	2	0	0	6
Kiernozia	1	0	0	0	1
Kleszczów	0	6	0	0	6
Klonowa	5	11	0	0	16
Kluki	9	27	0	0	36
Kobiele Wielkie	5	12	0	0	17
Kocierzew Południowy	2	0	0	0	2
Kodrąb	1	3	0	0	4
Konopnica	18	5	1	0	24
Kowiesy	20	0	0	0	20
Krzyżanów	1	0	0	0	1
Ksawerów	1	0	0	0	1
Kutno	11	0	0	0	11
Lgota Wielka	0	0	0	0	0
Lipce Reymontowskie	3	0	0	0	3
Lubochnia	27	0	0	0	27
Lutomiersk	9	0	0	0	9
Lututów	6	0	0	0	6
Ładzice	1	0	0	0	1
Łanięta	5	0	0	0	5
Łęczycza	4	0	0	0	4
Łęki Szlacheckie	1	47	0	0	48
Łowicz	1	0	0	0	1
Łódź-Nowosolna	17	0	0	0	17
Łubnice	0	0	0	0	0
Łyszkowice	5	2	0	0	7
Maków	11	10	1 ¹⁾	0	22
Masłowice	3	2	0	0	5
Mniszków	0	9	0	0	9
Mokrsko	17	3	1	0	21
Moszczenica	2	2	1	0	5

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6
Nieborów	6	7	0	0	13
Nowa Brzeźnica	2	0	0	0	2
Nowe Ostrowy	9	0	0	0	9
Nowy Kawęczyn	23	1	0	0	24
Oporów	7	0	0	0	7
Osjaków	14	1	1 ¹⁾	0	16
Ostrówek	6	11	0	0	17
Ozorków	41	5	0	0	46
Pabianice	17	1	0	0	18
Paradyż	2	1	0	0	3
Parzęczew	11	0	0	0	11
Pątnów	13	14	0	0	27
Pęczniew	1	0	0	1	2
Piątek	5	0	0	0	5
Poświętne	1	13	0	0	14
Radomsko	7	25	0	0	32
Rawa Mazowiecka	11	3	0	0	14
Regnów	6	0	0	0	6
Ręczno	4	39	0	0	43
Rogów	27	0	1 ¹⁾	0	28
Rokiciny	1	1	0	0	2
Rozprza	4	32	0	0	36
Rusiec	5	1	0	0	6
Rząśnia	9	0	0	0	9
Rzeczyca	8	0	0	0	8
Sadkowie	47	3	0	0	50
Sędziejowice	25	2	2+1 ¹⁾	0	30
Siemkowie	8	0	1 ¹⁾	0	9
Sieradz	52	3	0	0	55
Skierniewice	21	19	1 ¹⁾	0	41
Skomlin	13	2	0	0	15
Sławno	2	0	0	0	2
Słupia	0	0	0	0	0
Sokolniki	26	0	1	0	27
Strzelce	0	0	0	0	0
Strzelce Wielkie	1	1	0	0	2
Sulmierzyce	2	0	0	0	2
Szczerców	2	35	0	0	37
Świnice Warckie	5	0	0	0	5
Tomaszów Mazowiecki	9	14	0	0	23
Ujazd	2	0	0	0	2
Wartkowie	16	0	0	0	16

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6
Widawa	1	4	1 ¹⁾	0	6
Wielgomłyn	3	4	0	0	7
Wierzchlas	13	1	0	0	14
Witonia	0	0	0	0	0
Wodzierady	10	0	0	0	10
Wola Krzysztoporska	6	8	0	0	14
Wróblew	18	0	0	0	18
Zadzim	18	0	1	0	19
Zapolice	34	4	1	0	39
Zduny	5	0	0	0	5
Zduńska Wola	16	2	0	0	18
Zgierz	59	7	0	0	66
Żarnów	9	0	0	0	9
Żelechlinek	0	0	0	0	0
Żytno	8	0	0	0	8
Razem Total	1 276	563	22	1	1 862
We wszystkich gminach woj. łódzkiego	2 218	834	38	4	3 094
In all communes of Łódź region					

¹⁾ Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe leżące na terenie kilku gmin (w podsumowaniu ogólnym liczone jeden raz).

¹⁾ Natural and scenic complexes situated in more than one district (in total counted only once).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDOŚ w Łodzi.

Source: own study based on the registry of RDOŚ in Łódź.

-krajobrazowych. W takich przypadkach odnotowywano lokalizację zespołu w danej gminie, ale obiekt był liczony w podsumowaniu jednokrotnie.

W pracy nie korzystano z danych GUS ze względu na bardziej aktualne dane pochodzące z bazy Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Łodzi.

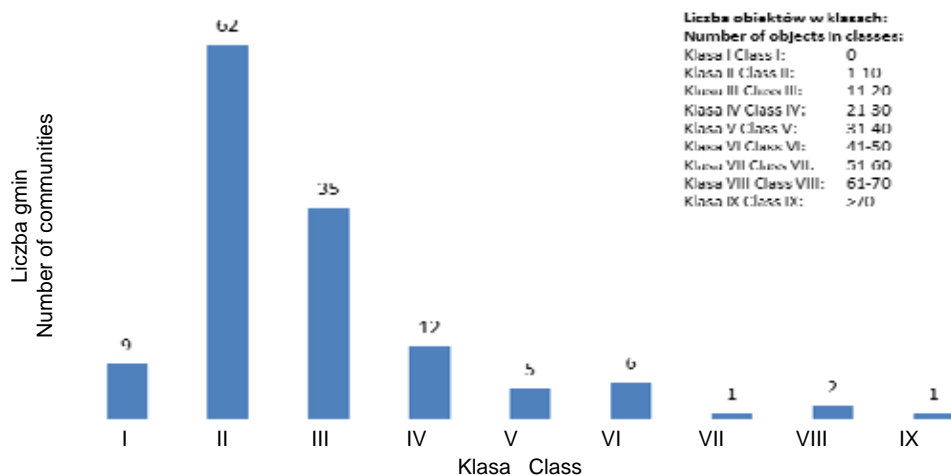
WYNIKI I DISKUSJA

W gminach wiejskich województwa łódzkiego funkcjonuje ponad połowa pełnej liczby obiektów ochrony indywidualnej z całego województwa (tab. 1). Stan liczbowy tych form (opisany z dnia 18 IX 2013 r.) wskazuje, że stanowią one zdecydowaną większość, zwłaszcza w przypadku użytków ekologicznych (563 obiekty na 834 w województwie) i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (22 na 38). Wynika to zapewne z kryteriów, jakie mają spełniać użytki i zespoły, a zwłaszcza z zapisów wynikających z definicji zawartej w ustawie. Użytki, jako lokalne ostoje bioróżnorodności, i zespoły, jako fragmenty krajobrazu naturalnego, mają najwięk-

sze szanse zachowania na terenach mało zmienionych, poza strefami miejskimi. Spośród użytków ekologicznych większość stanowią tereny podmokłe, zachowane na terenach leśnych i rolniczych. Rzadziej są to inne obiekty przyrodnicze, np. parki wiejskie. Głównymi przedmiotami ochrony w zespołach przyrodniczo-krajobrazowych na terenie opisywanych gmin są często fragmenty kompleksów leśnych, z dobrze zachowanym starodrzewiem lub o historyczno-pamiątkowym znaczeniu (np. Zwierzyniec Królewski), doliny małych rzek i założenia dworsko i pałacowo-parkowe (np. Park w Buczku). Jeśli chodzi o pomniki przyrody, to ich liczba w gminach wiejskich, miejskich i miejsko-wiejskich jest zbliżona, co także wynika ze specyfiki tych obiektów. Pomnikowe okazy drzew, aleje, szpalery, grupy drzew zachowane są zarówno w parkach wiejskich, dworskich, pałacowych, jak i w parkach w obrębie miast. Zbliżona liczba tych obiektów może także wynikać z długoletniego stosowania w praktyce tej formy ochrony. Najliczniej reprezentują ją pojedyncze okazy rodzimych gatunków drzew, zwłaszcza dębu szypułkowego.

Na terenie gmin wiejskich zlokalizowane jest tylko jedno stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej. Jest nim Skarpa w Siedlątkowie w gminie Pęczniew. Ten typ ochrony w województwie łódzkim nie jest powszechnie stosowany – łącznie stwierdzono zaledwie cztery stanowiska dokumentacyjne.

Liczba obiektów ochrony indywidualnej w poszczególnych gminach wiejskich województwa łódzkiego jest zróżnicowana i wynosi od 0 do 77 (tab. 1). Najwięcej gmin (62) posiada do 10 pomników, użytków, stanowisk i zespołów łącznie (rys. 1). Dziewięć gmin nie dysponuje żadną z wymienionych form, a jedynie nieliczne gminy posiadają po kilkadziesiąt takich obiektów. Gminy reprezentujące klasę VII i IX, a więc o liczbie lokalnych form ochrony powyżej 60 to: Bolimów, Brzeźnio i Zgierz. O zaklasyfikowaniu ich do tego przedziału wpłynęła w przypadku gmin Zgierz i Brzeźnio duża liczba pomników przyrody (>50 w każdej z nich), natomiast o miejscu „lidera”, jakim jest gmina Bolimów, zdecydowała duża liczba użytków ekologicznych. Powołano ich w niej aż 55, przy czym większość z nich (53) zaledwie dwoma aktami prawnymi, tj. rozporządzeniami wojewody z lat 1997 i 1998. Użytki ustanowiono na terenie leśnictwa Kaczew i Bolimów i w większości stanowią je niewielkie obiekty o powierzchni od 0,02 do 6,95 ha, obejmujące pojedyncze, ale sąsiadujące ze sobą wydzielania leśne. Jednak według wielu autorów, użytki ekologiczne powinny być spójne przestrzennie, a więc sąsiadujące ze sobą obszary użytków, np. pododdziały, powinny być objęte ochroną jako jeden obiekt [KISTOWSKI, KISTOWSKA 2000; PAWLACZYK, JERMACEK 2008]. Gdyby typując obszary do objęcia ochroną kierować się zaleceniami zgodnymi ze wskazaniami literaturowymi, czyli uwzględniać ich spójność przyrodniczą, a nie administracyjną, liczba tych obiektów zapewne byłaby mniejsza. Niepokojące jest, że aż dziewięć gmin nie ma żadnej z wyżej opisywanych form ochrony indywidualnej. Może to wynikać z niedostatecznego rozpoznania walorów przyrodniczych gminy. Wskazane jest zatem ich poznanie oraz, sugerowana w licznych pozycjach literatu-

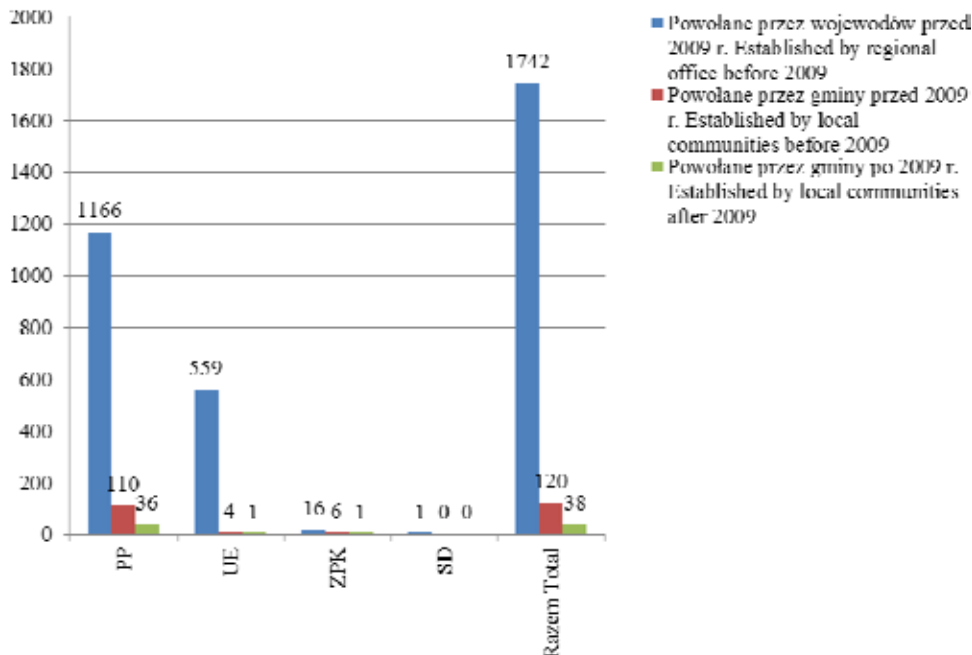

Rys. 1. Zróżnicowanie gmin pod względem liczby obiektów ochrony indywidualnej (łącznie pomników przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych); źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDOŚ w Łodzi

Fig. 1. Differentiation of communes in the number of protected objects (total number of nature monuments, ecological areas, natural and scenic complexes, documentation sites); source: own study based on the registry of RDOŚ in Łódź

ry przedmiotu, inwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza gmin, która ma istotne znaczenie zwłaszcza na terenie obszarów wiejskich [DUBEL 1999; KOZŁOWSKI 2002]. Dostarczyłaby ona pełnej informacji o braku obiektów, które reprezentowałyby walory przyrodnicze godne ochrony prawnej. Takie działania muszą jednak wypłynąć z inicjatywy gminy.

Analizując akty prawne, decydujące o ustanowieniu omawianych form ochrony przyrody w gminach wiejskich województwa łódzkiego należy stwierdzić, że zdecydowaną większość obiektów ustanowiono w drodze rozporządzeń wojewodów lub innych aktów prawnych na szczeblu administracji rządowej (rys. 2). Tak powołane formy stanowią ok. 92% wszystkich pomników przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Jedynie 8% spośród nich ustanowiły samorządy lokalne. W przypadku pomników przyrody ustanowiono tak 146 obiektów na 1276 wszystkich ustanowionych. W tym przypadku taka dysproporcja jest uzasadniona, ponieważ pomniki powoływane były już na mocy ustawy o ochronie przyrody z 1934 r. i przez wiele lat zatwierdzano je jedynie na szczeblu wojewódzkim. Pozostałe formy wprowadzono w życie od 1991 r. i już od początku ich funkcjonowania gminy dysponowały kompetencjami do ich powoływania. Jednak, jak pokazuje rysunek 2., tylko w niewielkim stopniu z tych kompetencji korzystały. Widać to szczególnie w przypadku użytków ekologicznych, gdzie na 563 obiekty jedynie 5 ustanowiły gminy. Uchwałą samorządu terytorialnego zatwierdzano użytki w gminach: Bolesławiec,

Rys. 2. Indywidualne formy ochrony przyrody w gminach wiejskich województwa łódzkiego, uchwalone przed i po 2009 r.; PP – pomniki przyrody, UE – użytki ekologiczne, ZPK – zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, SD – stanowiska dokumentacyjne; źródło: opracowanie własne na podstawie danych RDOŚ w Łodzi

Fig. 2. Individual forms of nature protection in rural communes in Łódź region, established before and after 2009; PP – nature monuments, UE – ecological sites, ZPK – natural and scenic complexes, SD – documentation sites; source: own study based on the registry of RDOŚ in Łódź

Inowłódz, Moszczenica, Rokiciny i Zduńska Wola. Taki stan rzeczy wynika zapewne z faktu, że zdecydowana większość użytków ekologicznych leży na gruntach należących do Lasów Państwowych, podlegających administracji leśnej. W tym przypadku gminy zrzekają się swych kompetencji jako zarządcy obiektu.

W odniesieniu do zespołów przyrodniczo-krajobrazowych organy samorządu lokalnego utworzyły z własnej inicjatywy jedynie 1/3 liczby obiektów. Były to zespoły o charakterze nieleśnym, ustanowione na gruntach gminy. Obejmowały one w większości zabytkowe parki (park w Buczku, Sokolnikach, Zadziemi) lub nieużytki pozostające w zarządzie gmin – wychodnie skalne, skarpy (Burzenin, Inowłódz). Dysproporcje między liczbą obiektów powołanych przez terenowe organy administracji rządowej a obiektami zatwierdzanymi przez władze samorządowe budzą pewne zdziwienie, gdyż wydaje się bardziej uzasadnione powoływanie takich form przez gminy. To przecież one, zdaniem SOMMERA [1994], mają najlepsze rozeznanie walorów terenu, a ustanawianie takich obiektów podnosi atrakcyjność turystyczną gminy, co leży w interesie władz lokalnych. Ponadto wszelkie

działania na rzecz krajobrazu o znaczeniu lokalnym, tj. ochrona, zarządzanie nim i planowanie jego rozwoju, według projektu Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, powinny odbywać się przede wszystkim pod patronatem władz lokalnych [DOWER 1998].

Analiza danych o nowo powołanych obiektach, obejmująca okres od 2009 r., w którym weszła w życie ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie, do września 2013 r. pokazuje, że gminy w bardzo niewielkim stopniu zaangażowały się w tworzenie na swoim terenie nowych form ochrony indywidualnej. W ciągu pięciu lat, w 133 gminach wiejskich województwa łódzkiego organy samorządów terytorialnych zatwierdziły jedynie 38 obiektów prawnie chronionych (rys. 2), z których zdecydowaną większość (36) stanowiły pomniki przyrody. Pozostałe formy, takie jak użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, reprezentowały tylko pojedyncze obiekty, a stanowisk dokumentacyjnych nie zatwierdzono w ogóle. Gminy wykorzystywały zatem swoje kompetencje prawie wyłącznie do ustanawiania już powszechnie znanych i aprobowanych form ochrony, jakimi są pomniki przyrody, których zachowanie nie wiąże się ze szczególnymi zadaniami ochronnymi, a jedynie działaniami o charakterze pielęgnacyjnym. Natomiast pozostałe formy ochrony przyrody nie leżą w sferze zainteresowań samorządów terytorialnych gmin wiejskich. Ustanowienie obszarów chronionych postrzegane jest jako bariera w rozwoju gospodarczym, a tym samym źródło konfliktów społecznych [GŁOGOWSKA i in. 2013; MIODUSZEWSKI, OKRUSZKO 2012] i dodatkowe obciążenie finansowe.

Nowe zapisy w ustawie o ochronie przyrody, przekazujące kompetencje do tworzenia nowych obiektów chronionych jedynie gminom, mówią, że do obowiązków samorządów lokalnych należeć także będzie zaplanowanie i przeprowadzenie w razie potrzeby zabiegów ochrony czynnej. Takie zmiany określono w literaturze przedmiotu za rewolucyjne, zwłaszcza w świetle braku wskazania źródeł finansowania nowych zadań samorządów terytorialnych [GRUSZECKI 2009]. Fakt małej aktywności gmin wiejskich jest niepodważalny, szczególnie jeśli porówna się ją z dużym zaangażowaniem innych samorządów lokalnych województwa łódzkiego. Przykładem może być miasto Łódź, w którym po 2009 r., mimo znacznej presji urbanizacyjnej, utworzono 5 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i 15 użytków ekologicznych oraz planuje się utworzenie kolejnych [KUROWSKI i in. 2009]. Taki stan rzeczy, tj. większą liczbę obiektów chronionych w miastach, KISTOWSKI [2013] tłumaczy nie tylko realnym rozmieszczeniem obiektów zasługujących na ochronę, ale także aktywną działalnością instytucji naukowych i organizacji ekologicznych, działających w dużych ośrodkach miejskich, których celem jest m.in. inwentaryzacja walorów przyrodniczych oraz ich ochrona. Na obszarach wiejskich często brakuje woli politycznej oraz wykształconej kadry, sprzyjającej powoływaniu nowych obiektów chronionych [SCHINDLER i in. 2011]. Rozwiązaniem może być współpraca między administracją a społecznością lokalną, aktywny udział

mieszkańców gmin wiejskich w procesach decyzyjnych oraz podnoszenie ich świadomości ekologicznej [KŁODZIŃSKI 2012; ROBERTS, JONES 2013].

WNIOSKI

1. Gminy wiejskie województwa łódzkiego odgrywają ważną rolę w zachowaniu lokalnych wartości przyrodniczych, o czym świadczy obecność 563 użytków ekologicznych oraz 22 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych.

2. W ogólnej liczbie form ochrony prawnej przyrody w województwie łódzkim dominują pomniki przyrody – 1286, co stanowi ponad połowę tego typu obiektów.

3. Kompetencje organów samorządu terytorialnego do powoływania indywidualnych form ochrony przyrody przed 2009 r. gminy wiejskie wykorzystywały w znikomym stopniu. Tą drogą utworzono wówczas 120 obiektów chronionych.

4. Po 2009 r. aktywność gmin na polu prawnej ochrony przyrody jeszcze bardziej zmalała – utworzono zaledwie 38 obiektów chronionych.

5. Przekazanie kompetencji do zatwierdzania form ochrony indywidualnej wyłącznie gminom może skutkować poważnymi konsekwencjami w konserwatorskiej ochronie przyrody, ze względu na małe zainteresowanie samorządów lokalnych tworzeniem nowych obiektów chronionych.

6. Niezbędne jest monitorowanie i wspieranie działań gmin w realizacji ustawy o ochronie przyrody, w tym wsparcie finansowe, merytoryczne i organizacyjne.

LITERATURA

- DEMBEK W. 2012. Problemy ochrony polskiej przyrody w kontekście wspólnej polityki rolnej. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 12. Z. 4 (40) s. 109–121.
- DOWER M. 1998. Pour une politique paysagere. *Naturopea*. No. 86 s. 6–7.
- DUBEL K. 1999. Uwarunkowania przyrodnicze w strategii rozwoju gminy. W: *Strategia rozwoju gmin wiejskich na terenach przyrodniczo-cennych*. Pr. zbior. Red. K. Dubel. Krosno. Fundacja CEEW s. 33–40.
- GŁOGOWSKA M., SZENDERA W., CHMIELEWSKI W. 2013. Konflikty społeczne na obszarach Natura 2000 w Polsce. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 13. Z. 4 (44) s. 31–41.
- GRUSZECKI K. 2009. Najnowsze zmiany kompetencyjne w zakresie wprowadzania form ochrony przyrody. *Drzewa, Krzewy, Park*. Nr 16 s. 23–25.
- KISTOWSKI M. 2013. Diagnoza sozologiczna gmin Polski w I dekadzie XXI wieku. *Studia KPZK PAN*. Nr 148 ss. 302.
- KISTOWSKI M., KISTOWSKA M. 2000. Użytki ekologiczne jako obszary konserwatorskiej ochrony gatunków zagrożonych wyginięciem – próba krytycznego podejścia na przykładzie województwa pomorskiego. *Przegląd Przyrodniczy*. T. 11. Z. 2/3 s. 11–27.
- KŁODZIŃSKI M. 2012. Sieć ekologiczna Natura 2000 a rozwój gospodarczy obszarów wiejskich. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 12. Z. 1 (37) s. 59–69.
- KOZŁOWSKI S. 2002. *Ekorozwój – wyzwanie XXI wieku*. Warszawa. PWN. ISBN 83-01-13244-2 ss. 380.

- KUROWSKI J.K., ANDRZEJEWSKI M., WITOSŁAWSKI P. 2009. Zielone skarby Łodzi – projekt inwentaryzacji i waloryzacji relikwów przyrody naturalnej miasta. W: Zielone skarby Łodzi – relikty naturalnej przyrody miasta. Łódź. Wyd. Ochrony Środowiska i Rolnictwa Urzędu Miasta Łodzi, Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin UŁ s. 7–12.
- MIODUSZEWSKI W., OKRUSZKO T. 2012. Protection of natural wetlands – the examples of conflicts. *Journal of Water and Land Development*. No 16 s. 35–42.
- PAWLACZYK P., JERMACZEK A. 2008. Poradnik lokalnej ochrony przyrody. Świebodzin. Wydaw. Klubu Przyrodników. ISBN 978-83-87846-68-8 ss. 392.
- RDOŚ 2013. Rejestr form ochrony przyrody województwa łódzkiego [online]. [Dostęp 10.11.2013]. Dostępny w Internecie: <http://lodz.rdos.gov.pl>
- ROBERTS T., JONES P.J.S. 2013. North East Kent European marine site: Overcoming barriers to conservation through community engagement. *Marine Policy*. No 41 s. 33–40.
- SCHINDLER S., CURADO N., NIKOLOV S.C., KRET E., CÁRCAMO B., CATSADORAKIS G., POIRAZIDIS K., WRBKA T., KATI V. 2011. From research to implementation: Nature conservation in the Eastern Rhodopes mountains (Greece and Bulgaria), European Green Belt. *Journal for Nature Conservation*. No 19 s. 193–201.
- SOMMER J. (red.) 1994. Prawo o ochronie przyrody. Komentarz. Wrocław. Prawo Ochrony Środowiska. ISBN 83-901-410-43 ss. 273.
- SYMONIDES E. 2007. Ochrona przyrody. Warszawa. WUW. ISBN 978-83-235-02042-5 ss. 765.
- SYMONIDES E. 2010. Znaczenie powiązań ekologicznych w krajobrazie rolniczym. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 10. Z. 4 (32) s. 249–263.
- Ustawa z dnia 16 października 1991 r. o ochronie przyrody. Dz.U. 1991. Nr 114, poz. 492, zm. 1992, Nr 54, poz. 254; 1994, Nr 89, poz. 415.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U. 2004. Nr 92 poz. 880 z późn. zmian.
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie. Dz.U. 2009. Nr 92, poz. 753, Nr 99, poz. 826.
- WERTZ J. 2009. Zmiana organizacji ochrony przyrody w Polsce. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*. Nr 1 s. 5–10.

Agnieszka WOLAŃSKA-KAMIŃSKA, Natalia RATAJCZYK

ESTABLISHING LOCAL FORMS OF NATURE PROTECTION BY RURAL DISTRICT GOVERNMENTS

Key words: *documentation site, ecological area, Łódzkie voivodship, natural and scenic complexes, nature monuments, rural communes*

Summary

There are 10 legal forms of nature protection in Poland. Since 2009 four of them, such as: nature monuments, ecological areas, natural and scenic complexes and documentation sites can be established only on the basis of the District Councils' resolutions. The aim of this study was to evaluate the activity of rural authorities in the Łódź region in creating these forms. The study was based on a detailed analysis of the nature protection records maintained by the Regional Directorate for Environmental Protection in Łódź. The object of the study was 133 rural communes. The outcome showed that most of nature protection objects were approved prior to 2009 based on governmental orders. The activity of rural authorities in legal nature protection decreased after 2009. Delegation of competences

solely to district authorities may have serious consequences for nature protection at the local level. Therefore, it is necessary to monitor and support communes in the implementation of the Nature Protection Law.

Adres do korespondencji: dr A. Wolańska-Kamińska, Uniwersytet Łódzki, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin, ul. Banacha 1/3, 90-237 Łódź; tel. +48 42 635-45-33, e-mail: wolan@biol.uni.lodz.pl